

**REFLECTION OF COMMUNICATION WITH THE OTHERWORLD IN GEORGIAN
FOLKLORE (FEMALE MEDIUMS)**

მიღმა სამყაროსთან კომუნიკაციის ასახვა ქართულ ფოლკლორში
(მესულეთე ქალები)

Khvtiso Mamisimedishvili

Doctor of Philology,

Associated Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,

Tbilisi, I. Chavchavadze Ave. 1, 0179, Georgia,

+995599214134, khvtiso.mamisimedishvili@tsu.ge,

<https://orcid.org/0000-0002-1038-324X>

Abstract. The Georgian mythological legends, in addition to the common earthly life, tell us about three parallel worlds: the heavenly kingdom, gathering of demon virtues and heavenly life. It is true that all the three were assumed to exist in a metaphysical world beyond the nature, but they were not a bit strange, inaccessible or unreal for a traditional man. As per the Khevsurian tradition, the contact with the supernatural creatures was established by preachers and elder, and the contact with the dead was established by mediums.

Traditional societies of east Georgian mountainous region and Khevsureti in particular were unimaginable without the people of this profession, as each member of the archaic society strongly believed in the heavenly world and kingdom of the dead.

It may be said that the elders, rulers of settlements, preachers and mediums were the people with excellent traditional knowledge and had special skills and abilities and by using a mythic word and ritual, they were able to cognize the beyond world and traces of other extraordinary virtues. It was the visions of the elders, rulers of settlements, preachers and mediums, which helped survive the mythological images of the beyond world.

Mediumship was the profession of women. The process of uttering the prophecy by female mediums was called “A retreat to spirit”. A female medium, in order to utter the prophecy, had to go to the spiritual world and inform the attending society about the wish of the spirits. The process of uttering the prophecy was improvised and artistic. However, it may be said that the medium had a kind of a ready traditional text of a prophecy, a certain pattern, which she could not change because the prophecy, preaching and mourning – all these texts, according to the Khevsurian oral tradition, were to made up of nine-syllable rhyme verses.

The female mediums were highly poetic. At the same time, they played an important role in the daily life of a traditional society.

Keywords: Gorgian folklore, Communication, mythos, Khevsuretian tradition, mountainous area of Eastern Georgia.

ხვთისო მამისიმედიშვილი

ფილოლოგიის დოქტორი,

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,

ქ. თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 1, 0179, საქართველო,

+995599214134, khvtiso.mamisimedishvili@tsu.ge,

<https://orcid.org/0000-0002-1038-324X>

აბსტრაქტი. ქართული მითოლოგიური გადმოცემები, ამქვეყნიური, ჩვეულებრივი ცხოვრების გარდა, სამ პარალელურ სამყაროს წარმოგვიდგენს: ზეციურ სამეფოს, დემონურ ძალთა შესაკრებელს და საიქიოს. მართალია, სამივე მათგანი ბუნების მიღმა, მეტაფიზიკურ სამყაროში მოიაზრებოდა, მაგრამ ტრადიციული ადამიანისთვის ის სულაც არ იყო უცხო, მიუწვდომელი და „არარეალური“. ხევსურული ტრადიციის მიხედვით, ზებუნებრივ არსებებთან ურთიერთობას ქადაგი და ხუცესი ამყარებდა, მიცვალებულებთან - მესულეთე.

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის და, კერძოდ, ხევსურეთის ტრადიციული საზოგადოებები წარმოდგენილი იყო ამ საიდუმლო პროფესიის ადამიანების გარეშე, რადგან არქაული სოციუმის თითოეულ წევრს ეჭვშეუტანლად სწამდა როგორც მიცვალებულთა, ისე ზეციური სამეფოს არსებობა. შეიძლება ითქვას, რომ ხუცეს-ხევისბრები, ქადაგები და მესულეთეები იყვნენ ტრადიციულ ცოდნაში გაწაფული და განსაკუთრებული უნარებით დაჯილდოებული ადამიანები, რომლებიც პოეტური შთაგონებისა და რიტუალის საშუალებით შეიცნობდნენ როგორც მიღმა სამყაროს, ისე სხვა, „უცხო ძალების“ კვალს. მიღმა სამყაროს შესახებ მითოლოგიური წარმოდგენები სწორედ ხუცეს-ხევისბერთა და ქადაგ-მესულეთეთა ხილვებმა შემოგვინახეს.

მესულეთეობის საიდუმლო პროფესიას ქალები ფლობდნენ. მესულეთე ქალის მიერ ნასულეთარის წარმოთქმის პროცესს „სულში წასვლას“ უწოდებდნენ. მესულეთეს ნასულეთარი რომ წარმოეთქვა, მას უნდა დაუფლებოდა პოეტური შთაგონება, სულების წარმოსახვით სამყაროში უნდა გადასულიყო და დამსწრე საზოგადოებისთვის კონკრეტულ მიცვალებულთა სურვილი გამოეცხადებინა. ნასულეთარის წარმოთქმის პროცესი იმპროვიზირებული იყო და შემოქმედებით ხასიათს ატარებდა, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ მესულეთეს წინასწარ მაინც ჰქონდა ტრადიციით დამკვიდრებული ტექსტის ზეპირი მზა ფორმა, ერთგვარი ყალიბი, რომელსაც ის ვერ შეცვლიდა, რადგან ნასულეთარი, ნაქადაგარი და ხმით ნატირალი - ყველა ეს ტექსტი, ხევსურული ზეპირსიტყვიერი ტრადიციის მიხედვით, ძირითადად, ცხრამარცვლიანი სალექსო ტაეპებით უნდა ყოფილიყო გაწყობილი. მესულეთეები საზოგადოებას მიცვალებულის სახელით გარდაცვლილის ნება-სურვილსა და საიქიოს ამბებს გადმოსცემდნენ. ხალხს სწამდა, რომ მესულეთეს მიცვალებულის სული ალაპარაკებდა.

მესულეთანე ქალები იყვნენ მაღალი პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანები. ამავე დროს ისინი მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ ტრადიციული საზოგადოების ყოველდღიურ ცხოვრებაში. თუ თემი ვერ მოახერხებდა მოსისხლე მტრების შერიგებასა და გვარებს შორის დაპირისპირების შეწყვეტას, ასეთ სიტუაციაში მესულეთე ქალები თავიანთი სიტყვითა და ნასულეთარით გადაამწყვეტ როლს ასრულებდნენ. ისინი გარდაცვლილის სახელით მტრებს შერიგებისკენ მოუწოდებდნენ.

ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხების ცხოვრების არქაული სტილი, მითოლოგიური გადმოცემები და მათი მსგავსება აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის საზოგადოებების ტრადიციულ ყოფასთან, მაფიქრებინებს, რომ მესულეთე ქალები ჩეჩნეთ-ინგუშეთისა და, ზოგადად, ჩრდილოეთ კავკასიის სხვა თემებშიც უნდა

ყოფილიყვნენ, რადგან, ხალხური ტრადიციის მიხედვით, ამას მოითხოვდა ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოვრების ყაიდა და ადგილობრივი საზოგადოების დაკვეთა.

საკვანძო სიტყვები: ქართული ფოლკლორი, კომუნიკაცია, მითოსი, ხევსურული ტრადიცია, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთი.

შესავალი. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ტრადიციულმა საზოგადოებებმა ბოლო დრომდე (მე-20 საუკუნის დასასრულამდე) შემოინახეს ყოველდღიური ცხოვრების არქაული სტილი. ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოვრება-საქმიანობის ყველა სფერო დაკავშირებული იყო მფარველ წმინდანებთან და ზეციურ არსებებთან. შესაბამისად ზეპირსიტყვიერი შემოქმედებითი პროცესიც აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში საკრალურ ხასიათს ატარებდა. თუმ-ფშავ-ხევსურეთის საყმოებში დადასტურებულია მთქმელ-შემსრულებელთა ვიწრო ჯგუფი, რომლებიც საიდუმლო ტექსტებს ასრულებდნენ. ესენი იყვნენ კულტმსახურები, კერძოდ ხუცეს-ხევისბრები, ქადაგ-მკითხავები, აგრეთვე მესულეთე ქალები. მესულეთეობასთან დაკავშირებით გასული საუკუნის 70-იან წლებში უაღრესად საინტერესო ნაშრომი შექმნა ეთნოლოგმა დავით გიორგაძემ, სახელწოდებით „აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა წარმართული რელიგიური რწმენის ერთი საკითხის შესახებ“. აღნიშნულ ნაშრომში მესულეთეობის ტრადიცია მიჩნეულია ქართველ მთიელთა წარმართული რწმენის გამოვლინებად და იგი შესწავლილია ეთნოლოგიური თვალსაზრისით.

ჩემი ნაშრომის მიზანია მესულეთე ქალების შემოქმედებითი პროცესის შესწავლა: თუ რა ვითარებაში და რა მიზნით სრულდებოდა ნასულეთარი ტექსტები; როგორ ახერხებდნენ მესულეთეები მიღმა სამყაროსთან კომუნიკაციის დამყარებას, როგორ ეუფლებოდნენ შთაგონებას და როგორ წარმოთქვამდნენ მხატვრულ ტექსტებს; სტატიის მიზანია ნასულეთარი ტექსტების სტრუქტურის, შესრულების ტრადიციის, საზრისის, ფუნქციისა და მხატვრული თავისებურების შესწავლა. მისი კავშირის დადგენა ფოლკლორის სხვა ჟანრებთან და მეზობელი ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხების ფოლკლორულ შემოქმედებასთან; ქრისტიანული კულტურის ელემენტების როლის განსაზღვრა ნასულეთარი ტექსტების შენებაში.

მეთოდები. ნასულეთარი ტექსტები სრულდებოდა ხევსურეთისა და თუშეთის ტრადიციულ საზოგადოებებში, სადაც მითები ბოლო დრომდე ცოცხალი ტრადიციული ყოფის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა. მთის არქაულ საზოგადოებებში მითი, ნაქადაგარი და ნასულეთარი, ერთი მხრივ, ფოლკლორული შემოქმედების საკრალურ ჟანრებად ჩამოყალიბდა, რადგან მასში მონაწილეობდნენ მფარველი წმინდანები და ზებუნებრივი არსებები; მეორე მხრივ, ის აღიქმებოდა ეჭვშეუტანელ ჭეშმარიტებად, რადგან მასში მონაწილეობდნენ რეალური ადამიანები ან კონკრეტული წინაპრები. ერთი სიტყვით, ეს ტექსტები საზოგადოებას ე. წ. საკრალურ რეალობას უხატავდა და მათ შეხება ჰქონდათ სინამდვილესთან. და მიუხედავად ამისა, საბჭოთა იდეოლოგია ხალხურ საკრალურ ტექსტებს წარმართობად, ცრურწმენად და წარსულის მავნე გადმონაშთად განიხილავდა. თანამედროვე ფოლკლორისტიკა ხალხურ ნაწარმოებს განიხილავს მისი ფუნქციით ყოფაში და იმ საზოგადოების თვალთახედვით, სადაც იგი სრულდება. როგორც მ. ელიაძე აღნიშნავს, „მხოლოდ ამ გზით შევიძინებთ მას, როგორც ადამიანურ და კულტურულ ფაქტს“ (ელიაძე, 2009: 8). საკითხისადმი ამგვარი მიდგომა გვეხმარება პრობლემის სწორად დასმაში, რათა მესულეთე ქალების მიერ შესრულებულ ხალხურ ტექსტებს სოციო-რელიგიურ კონტექსტში თავისი ადგილი მივუჩინოთ. სხვანაირად ფოლკლორული ტექსტის დანიშნულება და საზრისი ბუნდოვანი დარჩება.

მესულეთეობის ტრადიცია და ნასულეთარი ტექსტები განვიხილე ინტერდისციპლინური მეთოდით, რადგან თქმულებებზე მუშაობის პროცესში გამოვიყენე მომიჯნავე სამეცნიერო დისციპლინების, განსაკუთრებით ეთნოლოგიისა და დიალექტოლოგიის მონაცემები, რომლებიც ფოლკლორულ ტექსტებს სხვადასხვა რაკურსით განიხილავენ და ავსებენ ჩვენს ცოდნას ხალხური შემოქმედების შესახებ.

კულტურულ-ისტორიული მეთოდი დამეხმარა მესულეთეობის ტრადიციაში ასახული სხვადასხვა ეპოქის დანაშრევების, კულტურული, რელიგიური და მსოფლმხედველობრივი ელემენტების გააზრებაში.

ნაშრომში გამოყენებულია ასევე კვლევის შედარებითი მეთოდი, რომელმაც საშუალება მომცა დამედგინა ხევსურულ მესულეთეობის ტრადიციასა და ინგუშურ თქმულებებს შორის შემოქმედებითი პროცესის ნათესაობა, საერთო ელემენტები, კონტაქტები, მითოლოგიური პარალელები.

შედეგები. ტრადიციულ საზოგადოებაში ქალთა და მამაკაცთა ფოლკლორული რეპერტუარი ძირითადად დიფერენცირებული იყო. მესულეთეობის საიდუმლო პროფესიას მხოლოდ ქალები ფლობდნენ. მართალია, ცოცხალ ტრადიციაში თავიანთ საქმეს ისინი ლამის XX საუკუნის II ნახევრამდე ასრულებდნენ, მაგრამ მათ შესახებ ცნობები მეტად მწირია. მესულეთე ქალები ცნობილი არიან რ. ერისთავის, ნ. ხიზანიშვილის, ვაჟა-ფშაველას, ვ. გურგო-კრიაჟინის, გ. დემიდოვისა და ალ. ოჩიაურის ჩანაწერებიდან, ისიც მხოლოდ ფრაგმენტულად. ჩვენამდე მოღწეული მასალების მიხედვით, მესულეთეობის ტრადიცია ძირითადად აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის საყმოებში იყო გავრცელებული. ბუდე-ხევსურეთში მესულეთე ქალს „მესულთანეს“ უწოდებდნენ, ფშავეში - „სულის მკითხავს“, ხოლო თუშეთში - „სულთანას“. ყველაზე ძველი ცნობა მესულეთე ქალების შესახებ ეკუთვნის რ. ერისთავს, რომელიც წერდა: „მესულთანე არის ადამიანი, რომელმაც იცის მიცვალებულთა სულების ცხოვრება და მათი თავგადასავალი. გარდაცვლილის ახლობლები მასთან მოსაკითხით მიდიან იმ იმედით, რომ მიცვალებულზე რამეს გაიგებენ“ (Эристов, 1855: 104). ჯერ კიდევ XX საუკუნის I ნახევარში მესულეთეობა ხევსურეთში ცოცხალ ტრადიციას წარმოადგენდა. ვ. გურგო-კრიაჟინი, რომელმაც გასული საუკუნის 20-იან წლებში იმოგზაურა ხევსურეთში, წერდა: „მესულთანეებს საიქიოს ამბების გასაგებად ექსკლუზიური ურთიერთობა აქვთ მიცვალებულთა სულებთან. ჩვენი ალტაელი შამანების მსგავსად, მესულთანეებიც ექსტაზში ვარდებიან და აცხადებენ, რომ ისინი „სულებთან მიდიან“. ქადაგიც და მკითხავიც შეიძლება იყოს როგორც მდედრობითი, ისე მამრობითი სქესის ადამიანი. მესულთანეები კი, გამონაკლისის გარეშე, ქალები არიან. ზედმეტია იმის თქმა, რომ ხევსურებზე მთელი ეს მაგები და შამანები კოლოსალურ, უსაზღვრო გავლენას ახდენენ“ (Гурко-Кряжин, 1928: 30).

თუ არ ჩავთვლით სიზმრისეულ გამოცხადებებს, ინფორმაციას და ცოდნას საიქიო ცხოვრების შესახებ ტრადიციული საზოგადოების წევრები ძირითადად მესულეთე ქალებისგან იძენდნენ. მესულეთეობა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის საყმოებში ერთგვარ საიდუმლო პროფესიას წარმოადგენდა. მესულეთე ქალების ხელობა იყო სულებთან ყოფნა და მათთან საუბარი. მესულეთე ქალები მიცვალებულთა შთაგონებითა ქმნიდნენ ტრადიციული სალექსო საზომით გაწყობილ პოეტურ ტექსტებს და იმპროვიზაციით საზოგადოების წინაშე ასრულებდნენ. ამდენად, მესულეთეები იყვნენ ფოლკლორული ნაწარმოებების შექმნელები, შემსრულებლები და გამავრცელებლები.

ისევე როგორც ტრადიციული საზოგადოების ცხოვრება-საქმიანობის ყველა სფერო, მესულეთეობაც საკრალურ ხასიათს ატარდება. მესულთანეს ყოველდღიურ ცხოვრებაში სიწმინდის განსაკუთრებული წესები უნდა დაეცვა. მას განწმინდის მიზნით სალოცავისთვის მსხვერპლი წელიწადში რამდენჯერმე უნდა შეეწირა. ნ. ხიზანიშვილის

ცნობით, მესულთანე ქალები თემში ავტორიტეტით სარგებლობდნენ. ქალების საერთო ტრაპეზზე მათ, როგორც წესი, სუფრის თავში სხამდნენ და განსაკუთრებული პატივისცემით ეპყრობოდნენ, რადგან, ხალხის აზრით, მესულთანე კარგი ჭკუის პატრონი იყო, სიტყვაც კარგი მოუდიოდა, სულებს ელაპარაკებოდა და სოფელიც მისი გულის მოგებას ცდილობდა (ხიზანაშვილი, 1940: 29). მის გაწყრომას ყველა ერიდებოდა. არ შეიძლებოდა მესულეთე ქალის დაცინვა, რადგან თუ ვინმე გაანაწყენებდა, მათი მიცვალებულის სულით ის აღარ ისულეთებდა.

მიცვალებულის დაკრძალვამდე და მერეც, დაკრძალვიდან გარკვეული პერიოდის განმავლობაში, სულებთან კავშირის დამყარება და მისი სახელით სულეთობა არ შეიძლებოდა, რადგან, ხალხის რწმენით, „მიცვალებული ჯერ კიდევ არ იყო მისული თავის ანდაბში“ (გიორგაძე, 1975: 177). ეთნოგრაფიული მონაცემებით, მესულთანე ნიორს ნაკლებად ჭამდა, განსაკუთრებით იმ დღეს, რა დღესაც „საქნარში“ „ტალავართაზე“ უნდა წასულიყო (ბალიაური, მაკალათია, 1940: 41). მესულეთე ქალებს ნივრის ჭამა ეკრძალებოდათ, რადგან მიცვალებულის სულებს ნივრის სუნი სძულდათ.

ჭირის პატრონი, როცა მას გარდაცვლილი დაესიზმრებოდა, ან მისი საიქიო ცხოვრების ამბავი აინტერესებდა, ან რამე უჭირდა - ოჯახში ავადმყოფი ჰყავდა ან პირუტყვი ეხოცებოდა, მესულთანესთან მიდიოდა. მას თან მიჰქონდა სანთელი, ხმიადები და ფული, რათა მესულთანეს მისი მიცვალებულის სულით ესულეთა. აქედან გამომდინარე, მესულთანეს თავისი შემოსავალიც ჰქონდა, რომელსაც შემომწირველებისგან იღებდა. თუმცა მიცვალებულთა სულებთან კავშირის დასამყარებლად და მათ ცხოვრებაზე ზეპირი პოეტური ტექსტის შესაქმნელად, როგორც ჩანს, უფრო მნიშვნელოვანი იყო, განსაკუთრებული გარემოს შექმნა. ამ მიზნით კონკრეტული მიცვალებულის პატივსაცემად ჭირისუფალთან ნათესავები, ახლობლები და მეზობლები იკრიბებოდნენ. შეკრებილ საზოგადოებას სურდა გარდაცვლილის მდგომარეობის გაგება, რადგან მათ სწამდათ, რომ საიქიოში მიცვალებულის სული ჩვეულებრივ ცხოვრებას აგრძელებდა. მესულეთე ქალები გარდაცვლილთა სულებთან კავშირს უფრო მეტად ე. წ. სულის დღეობებში ამყარებდნენ, კერძოდ, მიცვალებულის წლის ხარჯებზე, სულთაკრფისა და ხალარჯობის დღესასწაულებზე, აგრეთვე თიბვის სამშაბათს, როცა გარდაცვლილის სახელზე ტალავარს შლიდნენ, მიცვალებულს დასტიროდნენ და შენდობას ეუბნებოდნენ. ხმით ნატირლებითა და სახელისდებანის ტექსტებით, როგორც წესი, უშუალოდ მიცვალებულს მიმართავდნენ. აღ. ოჩიაურის ცნობით, ქალები ხმით ტირილს რომ მორჩებოდნენ, შენდობის წარმომთქმელი, მიცვალებულს სთხოვდა: „მეენესავ ენა ჩაუდევო-დ აუბნევ“ (ოჩიაური, 1988: 132). როგორც ირკვევა, ქადაგსაც და მესულეთესაც ხევსურეთის საზოგადოებებში „მეენეს უწოდებდნენ, რადგან ორივე, ქადაგიც და მესულეთეც, საზოგადოებას ზეციური და მიღმა სამყაროს ამბებს, მფარველი წმინდანის ბრძანებასა და მიცვალებულთა ნება-სურვილს უცხადებდა. მაგრამ მათ შორის იყო განსხვავებაც. ქადაგი ნაქადაგარს სალოცავის, ჯვრის კარზე წარმოთქვამდა და მას ჯვარი, მფარველი წმინდანი ალაპარაკებდა. მას შთაგონებას ზეციური არსება ანიჭებდა; მესულეთე კი ნასულეთარს ან თავის სახლში, ან ჭირის პატრონის კარზე ალაველენდა, სადაც მიცვალებულს დასტიროდნენ. მესულეთეს გარდაცვლილი პიროვნება ავსებდა შთაგონებით და მისი სახელით წარმოთქვამდა ტექსტს. მესულეთეს რომ მეენე ერქვა, ამას ერთი ნასულეთარი ლექსიც ადასტურებს, რომელშიც გარდაცვლილი თავის მეენე-მესულეთეს მიმართავს:

„ამრახდი, ჩემო მეენეო,

ნუ დამაღონე სულეთჩიაო,

ჩამიდევი წილი ტირილჩიაო,

მე შენ მიხდებარ მეენეაო“

(მასალები, 1940: 39).

აღსანიშნავია, რომ ნასულეთარი ტექსტები, ნაქადაგრები და ხმით ნატირლები ფორმის მიხედვითაც ჰგვანან ერთმანეთს. მკვლევარები აღნიშნული ჟანრის ნაწარმოებების ამაღლებულ ინტონაციაზეც მიუთითებენ. მიცვალებულების სულები, რომლებსაც საკულტო ენაზე „სულიწმინდა“ ერქვა, ღთისშვილებს სააქაოს დარჩენილი ახლობლების შეწყნარებას ევედრებოდნენ, ისევე როგორც ჯვარ-ხატები ხორციელთათვის მორიგე ღმერთს წყალობას გამოსთხოვდნენ. თ. ოჩიაურის აზრით, „ხმით მოტირალში სულის ჩასახლება ძირითადი და თავდაპირველი მოვლენა იყო. ამან შექმნა ხმით ტირილის ის თავისებური ფორმა, ის ამაღლებული სტილი, რომლებიც ხმით ნატირლებს ახასიათებთ“ (ოჩიაური, 1960: 175).

ნასულეთარი ტექსტები ამკარად შეიცავენ ხალხური დრამის, როგორც ფოლკლორული თეატრალური წარმოდგენის ელემენტებს. მართალია, ნასულეთარის შესრულება არ ემყარება სასცენო ფორმით ფიქსირებულ ტექსტს, მაგრამ, ცხადია, მესულეთე განასახიერებს კონკრეტულ მიცვალებულს. როგორც გ. ჩიტაია აღნიშნავს: ნასულეთარის შესრულება „ცოცხლებში მიცვალებულის განსახიერების იდეას შეიცავს“ (ჩიტაია, 1940: XII). ასეც არის, რადგან საქმე გვაქვს მესულეთე ქალის მოქმედება-გარდასახვასთან. ტაბლის გარშემო დანთებული სანთლები, შენდობის თქმა, სულში წასვლა, მესულეთე ქალის მთქნარება, ცახცახი, ხელების სრესა, თავის ქნევა და მიცვალებულის ენით ლაპარაკი დრამატული სანახაობის შთაბეჭდილებას ტოვებდა. ზოგიერთი ცნობით, მესულეთე დედაკაცი ზუსტად იმ მიცვალებულის ხმით ლაპარაკობდა, რომლის პატრონიც იყო მასთან მისული სულეთობის სათხოვნელად (გიორგაძე, 1975: 180). ნასულეთარი, სიტყვის გარდა, სანახაობითი პლასტებითაც იყო დატვირთული და ესთეტიკური თვალსაზრისით დამსწრე საზოგადოებისთვის საინტერესო და მიმზიდველი ხდებოდა.

ამრიგად, თუ ხმით მოტირლები, სულის ცხენის დამკურთხებლები და შენდობის მთქმელები უშუალოდ მიცვალებულს მიმართავდნენ, მესულეთეები პირიქით, ისინი მიცვალებულის სახელით საზოგადოებას გარდაცვლილის ნება-სურვილსა და საიქიოს ამბებს გადმოსცემდნენ. ხალხს სწამდა, რომ მესულეთეს გარდაცვლილთა სულები ალაპარაკებდნენ. დ. გიორგაძის ცნობით, „ზოგჯერ ხმით მოტირალი და მესულეთე ერთი და იგივე პიროვნება იყო ხოლმე. ასეთ შემთხვევაში ქალი ჯერ ხმით იტირებდა, შემდეგ კი დაიწყებდა სულთანობას. სულთანობის დროს ხმით მოტირალი მიცვალებულის ენით იწყებდა ლაპარაკს (გიორგაძე, 1975: 178). სულთანობასაც ხმით ნატირლის სახე ჰქონდა. მესულთანეც სიტყვებით მოსთქვამდა, მაგრამ ის გარდაცვლილის სიტყვებით ტიროდა. ხალხის რწმენით, მასში მიცვალებულის სული იყო ჩასახლებული. ასევე, შესაძლებელი იყო, რომ ქადაგი და მესულეთე ერთი და იგივე პიროვნება ყოფილიყო. ასეთ შემთხვევაში ის ჯერ ჯვრის სახელით იქადაგებდა და შემდეგ მოჰყვებოდა სულეთობას. აქედან გამომდინარე, მკვლევართა აზრით, კულტმსახურება და მიცვალებულთა სამსახური თავდაპირველ ეტაპზე ერთმანეთისგან არ უნდა ყოფილიყო გამიჯნული (ოჩიაური, 1960: 175-176). ნაქადაგრების, ხმით ნატირლებისა და ნასულეთარების გადმოცემის ერთნაირი პოეტური მოდელი და ფორმალური მსგავსებაც ამით უნდა აიხსნას. თუმცა მათი შინაარსი და მიმართვის ობიექტი ერთმანეთისგან განსხვავდებოდა. ნაქადაგარი გადმოგვცემს ღვთისშვილის, ზეციური არსების ბრძანებას საყმოს გასაგონად; ხმით ნატირლით მოტირალი გარდაცვლილს ესაუბრებოდა; ნასულეთარით კი გარდაცვლილის სული ჭირისუფალს მიმართავდა. ამდენად, თუ ხმით ნატირლების, შენდობისა და ცხენის კურთხევის ტექსტების ადრესატი იყო კონკრეტული მიცვალებული, ნასულეთარში ისმოდა გარდაცვლილის სიტყვები ჭირისუფლისა და დამსწრე საზოგადოების გასაგონად.

მსჯელობა. მესულეთე ქალის მიერ ნასულეთარის წარმოთქმის პროცესს „სულში წასვლას“ უწოდებდნენ. მესულეთეს ნასულეთარი რომ წარმოეთქვა, ის სულების

სამყაროში უნდა გადასულიყო და დამსწრე საზოგადოებისთვის სულების სურვილი გამოეცხადებინა. სულების სამყაროში გადასვლა ხდებოდა ტრანსში. ნასულეთარის წარმოთქმის წინ მესულეთე ყველას თვალწინ მიქნარებას იწყებდა; როგორც ალ. ოჩიაური აღწერს, ის ხელებს ერთმანეთს „დაამატებდა“, თითებს თითებს შუა გაუყრიდა და ორივე ხელით გულზე ცემას იწყებდა (ოჩიაური, 1988: 132). ნ. ხიზანაშვილი, XIX საუკუნის II ნახევრის მოღვაწე (1851-1906 წწ), უფრო ძველ ვითარებას წარმოგვიდგენს. მისი ცნობით, „სულში წასვლის“ დროს მესულთანე ჭირის პატრონის სახლში მიწაზე წვებოდა, ჯერ თითქოს მიიძინებდა, სხეულზე ფერს დაკარგავდა, თავს მოიმკვდარუნებდა და ბუტბუტს, სულებთან ლაპარაკს იწყებდა (ხიზანაშვილი, 1940: 28). ხევსური მთხრობელის სიტყვებით, „ის მესულთანე დაიწყებდ შქუნს. იძახდეს, ვითომ მკვდარს აძახებდეს, რა სჭირდებოდ იქ, რა უნდოდ, როგორ სამყოფო იყვ-აეგ იყვ მესულთანე“ (მთხრობელი თოთია არაბული, 83 წლის, სოფ. წინხადუდან. 2021 წლის 31 იანვარს ჩაიწერა ქეთინო არაბულმა).

ნასულეთარის წარმოთქმამდე მესულთანეს ცხადად უნდა წარმოედგინა გარდაცვლილის მდგომარეობა, რომელიც მიცვალებულისა და საიქიოს შესახებ საზოგადოებაში გაბატონებული რწმენა-წარმოდგენებისგან საზრდოობდა. როგორც ჩანს, მესულთანე რასაც წარმოთქვამდა, იმას ჯერ ვირტუალურად განიცდიდა. თავისი ფიქრებით ის ჯერ წარმოსახვით სამყაროში მოგზაურობდა და შთაგონებას კონკრეტული მიცვალებულისგან იღებდა.

მესულთანეს შთაგონების მისაღებად და გარდაცვლილის იმქვეყნიური მდგომარეობის განსაცდელად განსაკუთრებული ძალისხმევა, საკუთარი გრძნობებისა და უნარების მაქსიმალური დამაბვა უხდებოდა. ნასულეთარი მთლიანად იმპროვიზაციას ეყრდნობოდა, რომელიც ტექსტის სახელდახელოდ, წინასწარმოუმზადებლად შეთხზვასა და ექსპრომტად შესრულებას გულისხმობდა. მესულეთე, ისევე როგორც ქადაგი, ხმით მოტირალი და ხუცესი, ტექსტის აღვლენისა თუ წარმოთქმის პროცესში შემოქმედებით შთაგონებას განიცდიდა და თვალებს ხუჭავდა. ზ. კიკნაძე ამგვარ შემოქმედებით პროცესს ბერძენ ბრმა აედებსა და რაფსოდიებთან უძებნის ფესვებს, რადგან, მისი აზრით, „სწორედ ამ ფიზიკური სიბრძნის წყალობით მათ გახსნილი ჰქონდათ შინაგანი თვალი“ (კიკნაძე, 2008: 310). ზ. კიკნაძე ხალხური ტექსტების შესრულების ამგვარ პროცესს „დიონისურ და ექსტატურ შემოქმედებას“ უწოდებს და პლატონის „ღვთიურ სიმშაგესთან“ აკავშირებს, რომელიც ბერძენმა ფილოსოფოსმა თავის „იონში“ ჩამოაყალიბა: „დიდი ეპიკოსი პოეტები საკუთარი ხელოვნების კი არა, ზემთაგონებისა და ღვთიური სიმშაგის წყალობით თხზავენ თავიანთ მშვენიერ პოემებს. იგივე ითქმის ლირიკის პოეტთა მიმართ: ღვთიური სიმშაგით ცნობამიხდილი ქმნიან თავიანთ მომხიბლავ ლექსებს. მას არ ძალუძს რაიმე შექმნას მანამ, სანამ ზემთაგონება თუ ღვთიური სიმშაგე ცნობას არ მიხდის და გონს არ დაუხშობს“ (პლატონი, 1997: 271-272). სულში წასვლის წინ ქალები სპეციალურად მიცვალებულთა სულების დღესასწაულისთვის მომზადებულ სასმელსაც სვამდნენ და, ალ. ოჩიაურის სიტყვით, „შეიძლებოდა ამას მოჰყოლოდა სულთანობაც, სულების ენით ალაპარაკება, მითუმეტეს, რომ აქ ცოტას დალევდნენ და მესულეთე შეიძლებოდა შეგულიანებულიყო“ (ოჩიაური, 1988: 166). როგორც ჩანს, მესულთანეობა დიონისურ შემოქმედებას გარეგნული ეფექტითაც ჰგავდა.

მესულეთე ქალებს მეტისმეტად ღრმად რომ უნდა განეცადათ მიცვალებულის იმქვეყნიური მდგომარეობა, იქიდანაც ჩანს, რომ ნასულეთარის წარმოთქმამდე ისინი კანკალსა და ყვირილს იწყებდნენ. სწორედ გარდაცვლილი პიროვნება აძლევდა მათ განსაკუთრებულ შთაგონებას და იმპულსს სიტყვების მოსაძებნად. შთაგონების მიღების განცდა, ვირტუალურ სამყაროში გადასვლის პროცესი ისეთ ემოციურ ზემოქმედებას ახდენდა მესულთანე ქალებზე, რომ ისინი მოქანცული ასრულებდნენ ტექსტს და იქვე დადლილი მიესვენებოდნენ. როგორც ჩანს, ნასულეთარ ტექსტებს ხევსურეთის ყველა

თემში კარგად იცნობდნენ. ყოველ შემთხვევაში, სატირალში მისული ქალები უმაღლეს ხვდებოდნენ, როდის უნდა წარმოეთქვა მესულთანეს ნასულეთარი ტექსტი და სანამ იგი სულეთობას დაიწყებდა, დანარჩენი ქალები ჩუმდებოდნენ და ელოდებოდნენ რიტუალის დაწყებას. მანამდე კი, როგორც წესი, სახლის კარს ღიად ტოვებდნენ, რათა სულები სახლში ადვილად შესულიყვნენ. ალ. ოჩიაურის ცნობით, თუ მესულთანე მალე არ დაიწყებდა სულეთობას, იქ დამსწრე პირებიდან ერთ-ერთი ეზოში გადიოდა, რათა გაეგო, იქ ძალი ხომ არ იყო. თითქოს თუ სადმე ახლოს ძალი იქნებოდა, მაშინ სული აღარ მივიდოდა (ოჩიაური, 1988: 132). ამდენად, სულების სტუმრობა საზოგადოებაში რეალურ, ექვშეუტანელ მოვლენად მიაჩნდათ. გადმოცემების მიხედვით, სულის დღეობაში ხშირად რამდენიმე მესულთანე იღებდა მონაწილეობას და ისინი დამსწრე საზოგადოებას მორიგეობით უყვებოდნენ საიქოს ამბებს და უცხადებდნენ მიცვალებულთა ნება-სურვილს. როდესაც მესულთანე ნასულეთარს წარმოთქვამდა, მასზე ამბობდნენ, რომ მას ამქვეყნიური ცხოვრების არც არაფერი ახსოვდა და არც არაფერი ესმოდა, რადგან ის სულებთან იყო „გართული“ და მას მიცვალებულთა სულები ალაპარაკებდნენ.

„ნასულეთარი“, როგორც მესულთანის მიერ შესრულებული ტექსტის აღმნიშვნელი ტერმინი, პირველად გვხვდება ალ. ოჩიაურის ჩანაწერებში. ხევსურული ხალხური დღეობების აღწერაში იგი წერს: „მინდა ერთ-ერთი ნასულეთარის ისტორია გავიხსენო“ (ოჩიაური, 1988: 132). ალ. ოჩიაური პირადად იცნობდა ცნობილ მესულთანეებს და უშუალოდ მათგან ისმენდა ნასულეთარ ტექსტებს. ალ. ოჩიაურის ჩანაწერების მიხედვით, ჩვენ შეგვიძლია არა მხოლოდ წარმოდგენა ვიქონიოთ ნასულეთარი ტექსტების შინაარსზე, არამედ მის ფორმაზეც. ნასულეთარის წარმოთქმის პროცესი მთლიანად იმპროვიზაციული იყო და შემოქმედებით ხასიათს ატარებდა. უნდა ითქვას, რომ მესულეთეს წინასწარ მაინც ჰქონდა ტრადიციით დამკვიდრებული ტექსტის ზეპირი მზა ფორმა, ერთგვარი ყალიბი, რომელსაც ის ვერ შეცვლიდა. ჯერ ერთი, რომ მესულეთე ტრადიციული მხატვრული მარაგიდან ირჩევდა ისეთ ელემენტებს, რომლებიც ტექსტის შესრულების დროს გამოადგებოდა. ის ბაძავდა იმ მესულეთეებს, ვისგანაც ეს ტრადიცია შეითვისა. მეორეც, ნასულეთარი, ნაქადაგარი და ხმით ნატირალი - ყველა ეს ტექსტი, ხევსურული ზეპირსიტყვიერი ტრადიციის მიხედვით, აუცილებლად ცხრამარცვლიანი სალექსო ტაქეებით უნდა ყოფილიყო გაწყობილი. მაგალითისთვის მოვიყვანო ჯაჭველის ნაქადაგარს:

„მე ჯაჭველი ორ ჯაჭვიანო,
მე ხვთისაგან მაქვ მალოცვილიო
დიდი ძალა და შამლებაიო,
ბრძოლაი პირმზორიანთანაო...“

(სადიდებლები, 1998: 182).

ლექსწყობის მსგავს ნიმუშებს ვხვდებით ხმით ნატირლებსა და ე. წ. მთიბლურებშიც. ალ. ოჩიაურს არხოტის ხალხური დღესასწაულების აღწერაში წარმოდგენილი აქვს მესულეთე ხომექას ერთი ნასულეთარი, რომელიც თვითონვე მოუსმენია სავარაუდოდ 1918 წლის ახლო ხანებში. ნასულეთარი ეხება ს. კვირიწმინდიდან პირველ მსოფლიო ომში დაკარგულ გიორგა გიგაურს. ხომექას სწორედ გიორგას ენით უსულეთია:

„თქვენ ქვე რა იცით სამზეურთაო,
აქ რა წესია სულეთშიაო,
ტყვიით მაკლული, შამნიანიო*
ახლა ორ ციხის ზეთვალჩიაო.
ზარბაზნის ტყვია მამახვედრესო.
გამანაგაბრა დონძივითაო,
ტვინი მინდორზე დაითხივაო“

(ოჩიაური, 1988: 132).

შენიშვნა: შამნიანიო* - აქ: სისხლიანიო;

ნასულეთარის მიხედვით, ომში დაკარგული გიორგა გიგაურის სული მიმართავს საზოგადოებას და თავისი ე. წ. „დაღუპვის“ გარემოებებს აცნობს. აღსანიშნავია, რომ გიორგა გიგაური სინამდვილეში I მსოფლიო ომში არ დაღუპულა. ალ. ოჩიაურის ცნობით, ის ტყვედ ყოფილა ავსტრიაში და როცა იქიდან ტყვეები წამოსულან, ისიც თან გამოჰყოლია და მოგვიანებით ხევსურეთში დაბრუნებულა (ოჩიაური, 1988: 133). ნასულეთარი, მართალია, მესულთანის თვალთ დახეული საიქიოსა და კონკრეტული მიცვალებულის იმქვეყნიურ ცხოვრებას გვიჩვენებს, მაგრამ იგი, რა თქმა უნდა, წინააღმდეგობაში არ მოდიოდა საიქიო ცხოვრებისა და მიცვალებულთა საიქიო ყოფის შესახებ საზოგადოებაში ჩამოყალიბებულ სტერეოტიპად ქცეულ თვალსაზრისთან.

საიქიოს ამბების გარდა, ნასულეთარში გვხვდება მიცვალებულთა რჩევა, გაფრთხილება, თხოვნა და წინასწარმეტყველება. ზოგიერთ ნასულეთარში მიცვალებულის სული ჭირისუფალს, განსაკუთრებით კი თავის დაქვრივებულ ცოლს ამშვიდებდა: „ჩემო მოჯალაფეო, დაგწირენით ობოლი, ობოლ-ქვრივები, ჩემზედ ნუ დაღონდებით, მე ეს დაბადების დღეს მწერებივ, თქვენ მაუარეთ თქვენს თავს, შვილებს გაუმთხილდით“ (ბალიაური, მაკალათია, 1940: 40). ზოგჯერ მიცვალებულის სული სოფელს მოსალოდნელი შუღლის, სისხლისღვრისა და მტრის შემოსევის შესახებ აფრთხილებდა: „სოფელ გამთხილდას, სოფელჩი სისხლ იღვრების“; „სოფლის მიჯნას გაუმთხილდით“ (ბალიაური, მაკალათია, 1940: 40). ნასულეთარების უმეტესობა, როგორც წესი, მიცვალებულთა იმქვეყნიურ საჭიროებებს ასახავს: რომ თითქოს მას სტუმრები ეწვივნენ და ლუდი არ ჰქონდა:

„მეჯალაფეო, გამიგონეო,
მინდა საწდელი ლუდიანიო“;

ან ნაჭრეებისგან იყო ის გარდაცვლილი და ჭრილობების შესახვევად „სახვიელი“ (შესახვევი) და „წყლულის საპოხი“ სჭირდებოდა:

„მამეცით წყლულის შესახვევიო,
საპოხ მამეცით წყრულისადაო“

(ბალიაური, მაკალათია, 1940: 40).

ნასულეთარი ტექსტების თემატიკის შესახებ მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის გ. დემიდოვი. ის გასული საუკუნის 20-იან წლებში ვ. გურკო-კრიაჟინთან ერთად მონაწილეობდა ხევსურეთის ექსპედიციაში. გ. დემიდოვის ცნობით, „მესულთანებს შეუძლიათ გამოითხოვონ მიცვალებულისგან ესა თუ ის მითითება, რჩევა, ოჯახის მფარველობა და წინასწარი გაფრთხილება, თუ რაიმე უბედურება უნდა ეწიოს მიცვალებულის ოჯახის წევრებს. მესულთანენი აგრეთვე გადმოსცემენ, თუ რაიმე სურვილი აღედრა თვით მიცვალებულს, ან თუ რაიმე საჭმელი მოინდომა და სხვა“ (დემიდოვი, 1933: 63). აღსანიშნავია, რომ ხევსურეთში ბავშვებს მიცვალებულის სურვილით სულის სახელს არქმევდნენ და სულის სახელის დარქმევაში, სწორედ, მესულთანე ქალები იღებდნენ მონაწილეობას. ხალხს მიაჩნდა, რომ ბავშვს რომელიმე მიცვალებულის სული ატირებდა და საჭიროდ თვლიდნენ მისი სახელის დარქმევას. იმის გასაგებად, თუ რომელი მიცვალებულის სახელი უნდა დაერქმიათ ბავშვისთვის, მესულეთესთან ბავშვის მშობლები ან ახლობლები სამი დაჭრელებული, ერბოთი გაპოხილი ხმადით მიდიოდნენ. მესულეთე, ჩვეულებრივ, დაჯდებოდა და დაიწყებდა მთქნარებას. ბოლოს მას „მოუვიდოდა სული“ და მოჰყვებოდა სულეთის ამბებს, თითქოს მიცვალებულები ბავშვის სახელის დარქმევაში ერთმანეთს ეცილებოდნენ. მთელი ეს პროცესი დამსწრე ადამიანების წინაშე სულეთთან უშუალო კომუნიკაციის შთაბეჭდილებას ტოვებდა და მესულეთის ნათქვამს მეტ დამაჯერებლობას მატებდა. მესულეთე ბოლოს იმ სულის სახელით ილაპარაკებდა, რომლის სახელიც ბავშვისთვის უნდა დაერქმია: „მე ამ აკავანს არავის დავანებებ, მე უზივარ აკავანთ თავითიად, სახელიც

ჩემ უნდა ექვივნას“ (ოჩიაური, 1980: 23). აქედან გამომდინარე, ირკვევა, რომ მესულეთე საზოგადოების ყოველდღიურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა და ხალხი მის ნათქვამ სიტყვას მეტად ენდობოდა.

მესულთანეებს სულები განსაკუთრებით ხალარჯობის დღესასწაულზე ასულეთებდნენ. გარდაცვლილთა სულები საიქიოდან არიგებდნენ სააქაოში მცხოვრებლებსა და თავიანთ ოჯახებს. ალ. ოჩიაურის ცნობით, ნასულეთარში აღწერილი იყო, ასევე, საიქიო ცხოვრება, რომელიც სრულად შეესაბამებოდა ხალხურ წარმოდგენებს საიქიო ცხოვრების შესახებ:

„აქ ციხე არის და ახალგაზრდები ციხის ზეთვალში (ზემო სართულში) ვართ ძალიან მხიარულებამიო, - ამბობდა მესულეთე მიცვალებულის სახელით, - ხთის ულუფა მოგვდის - მზა სასმელ-საჭმელი, მღერა მხიარულება და თამაშობა ბევრი გვაქვსო. თქვენ რასაც ჩვენთვის ლოცავთ, ის შენდობა მოგვდის და ჩვენი სული ამით ბრწყინდება. ძალიან კარგია, ვისაც აქ ცხენი ჰყავს. ჩვენ, მგებრნი*, დავდივართ, ცხენიანები ჩქარა წავლენ და ჩვენ, უცხენოებს, მისვლა გვიგვიანდებაო. აქ არ არის მტერობა და შური, მხოლოდ დაყოფილი ვართ „ანდაბებად“**. აქაც კიდევ იყოფიან სულები: ბავშვები, როგორც ანგელოზები, სულ ცალკე არიან, ახალგაზრდები - ცალკე, იაღში***, ხნიერი ხალხი კიდევ ცალკე არიანო“ (ოჩიაური, 1988: 168).

შენიშვნა: მგებრნი* - მიცვალებულთა სულები, რომლებიც პირველი მიეგებებიან საიქიოში მისულ ნათესავს.

ანდაბი** - სანათესავო;

იაღი*** - ნათელი.

ნასულეთარი ტექსტების მიხედვით, გარდაცვლილთა სულებს ღვთისშვილების მსგავსად შეეძლოთ ხთის კარზე ღმერთთან ცოცხლად დარჩენილების შუამდგომლობა. თუ ვინმე ავად გახდებოდა, სულის „ნათქვამით“ მესულეთე ქალები მასაც ანუგეშებდნენ; გარდაცვლილის სული ამბობდა: „ხთის კარზე მივალ და ვთხოვ მაგის მორჩენასო.“ ხოლო თუ ვინმე მოკვდებოდა, მის გადასარჩენად მიცვალებულთა სულების მცდელობას, ღვთის კარზე მათ მოგზაურობას, მესულთანე სხვადასხვა სიუჟეტით გადმოსცემდა:

„ხთის კარზე ვიყავი და ვერაფერი ვარგე, ხთიდან გაცემული ყოფილიყო. ჩვენ თქვენის გულისთვის ხთის კარზე მუდამ მივდივართო. თქვენს მწუხარებაზე სამ დღეს საზნელოს ვიჯექი და მერე გამომიყვანესო“ (ოჩიაური, 1988: 169). ხევესურული მითოლოგიური წარმოდგენების მიხედვით, გარდაცვლილის სხეული უწმინდურად ითვლებოდა. კულტმსახური, სადაც მიცვალებული ესვენა, იმ ოჯახში არ შედიოდა. სამაგიეროდ მაღალი საკრალური სტატუსი ჰქონდა მიცვალებულის სულს. ჯვარის ხევესური მსახურები მიცვალებულის სულს საკულტო ენაზე „სულიწმინდას“ უწოდებდნენ. ამდენად, სულიწმინდის მაღლით, მიცვალებულთა სულებს ღვთის კარზე მისვლა და ცოცხლებთან შუამავლობაც შეეძლოთ. მიცვალებულთა სულები სააქაოს დარჩენილი ახლობლების შეწყნარებას ღვთისშვილებს ევედრებოდნენ, ისევე როგორც ჯვარ-ხატები ხორციელთათვის წყალობას მორიგე ღმერთს გამოსთხოვდნენ.

ნასულეთარის ტექსტებს, საფუძვლად უდევს ქრისტიანული წარმოდგენები საიქიო ცხოვრების შესახებ, რომლებიც ადგილობრივ ნიადაგზე გადამუშავდა და ფოლკლორიზებული სახით ხალხურ წეს-ჩვეულებებს შეერწყა. ამას გვაფიქრებინებს ნასულეთარის ცალკეული ფრაზები, რომლებსაც პარალელები დაეძებნებათ ქრისტიანულ კანონიკურ ლოცვებთან. მასში სასუფეველი არის ადგილი, სადაც „იგი არა არს ჭირი, მწუხარება, არცა ურვა, არცა სულთქმა. არამედ სიხარული და ცხოვრება იგი დაუსრულებელი“; ნასულეთარის მიხედვით, საიქიო-საიაღოში, სადაც მიცვალებულთა სულები განისვენებენ, ასევე არ არის მტერობა და შური, არამედ ანდაბებად არიან ისინი დაყოფილი.

მესულთანე ქალები მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ ტრადიციული საზოგადოების ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ისინი გადასცემდნენ მიცვალებულთა ბიძაშვილებსა და ახლობლებს სულების რჩევა-დარიგებას, როგორც სამტრო-სამოკეთეო, ისე საოჯახო საქმეების შესახებ. თუ თემი ვერ მოახერხებდა მოსისხლე მტრების შერიგებასა და გვარებს შორის დაპირისპირების შეწყვეტას, ასეთ სიტუაციაში მესულთანე ქალები ნასულეთართ თემის წინაშე გადამწყვეტ სიტყვას ამბობდნენ. ისინი გარდაცვლილის სახელით მტრებს შერიგებისკენ მოუწოდებდნენ. ერთ-ერთ ნასულეთარში გაისმის გარდაცვლილის მუდარა, შეუდონ მის მკვლელს ცოდვა და დანაშაული აპატიონ: „ეყვ იმ კაცს წვალება. თქვენ რომ იმას აწუხებთ, აქაურის წესით აქ (საიქიოში) მე ვღონდები. იმ კაცს გიზამაობით* არ მასვლივ, იშობარ** მაუვიდ. მე ვყოფილორ უკლოი***, ეგრ სიკვდილ მწერებივა-დ ისიც ჩემმ უკლოობამ გახვივა-დ დააღონ. აკმაეთ, ახლ კი ნუც მე მალონებთ“ (ოჩიაური, 2019: 35).

შენიშვნა: გიზამაობით* - წინასწარგანზრახვით.

იშობარ** - უნებლიეთ.

უკლოი*** - უბედური საწყალი.

მესულეთეების მსგავსად, ქადაგებიც, მართალია, უშუალოდ არ მონაწილეობდნენ რჯულისა და სისხლის სამართლის საქმეებში, მაგრამ, როგორც თ. ოჩიაური აღნიშნავს, შესაძლებელი იყო მას ქადაგობით გამოეცხადებინა მერჯულეებისთვის და მისი სიტყვების შედეგად საქმე ისე გადაწყვეტილიყო, როგორც ჯვარი ინებებდა (ოჩიაური, 1954: 81-82).

ნასულეთარი ტექსტების მიხედვით ირკვევა, რომ მესულთანეები შემოქმედებითი ნიჭით დაჯილდოებული, გაბედული და სიტყვის ოსტატი ქალები ყოფილან, რადგან, ამის, გარეშე ისინი საზოგადოების ყურადღებას ვერ მიიქცევდნენ და მათთან „ნასულეთებლად“ არც არავინ მივიდოდა (ბალიაური, მაკალათია, 1940: 42).

გადმოცემებმა მესულთანე ქალების სახელებიც შემოგვინახა. XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის I ნახევარში ცნობილი მესულთანე ქალები ხევსურეთის სოფლებში ყოფილან: არხოტში - ხომეკა, უსტამალაეში - მამიდურა, ჭორმეშავში - თამარი, ხიტალეში - ბოიგარის ცოლი, ბუჩუკურელთ ქალი, სახელად ძილა და სხვები.

საიდუმლო პროფესიის ადამიანები: ხევისბრები, მესულეთე ქალები, მესმინაეები და ქადაგ-მკითხავები - ჩეჩნეთ-ინგუშეთისა და, ზოგადად, ჩრდილოეთ კავკასიის სხვა ტრადიციულ თემებშიც უნდა ყოფილიყვნენ. ამის დასტურია ჩრდილოეთ კავკასიის მთის ხალხების ფოლკლორული გადმოცემები, რწმენა-წარმოდგენები, ცხოვრების არქაული სტილი და მათი მსგავსება აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ტრადიციულ საზოგადოებებთან. როგორც ჩანს, ადგილობრივი თემების დაკვეთა კულტმსახურთა და სახალხო შემსრულებელთა მიმართ ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხებში ისეთივე იყო, როგორც მათ მეზობელ ხევსურეთში. თუმცა, აღ. ოჩიაურის ცნობით, „ხევსურეთში მიცვალებულის საქმეები: ხარჯი, დღეობა, სულეთობა, ტირილი და სხვ. ქალების ხელში იყო მოქცეული“ (ოჩიაური, 1988: 134).

ინგუშურ თქმულებებში გვხვდება ერთი უაღრესად მისტიკური პერსონაჟი ბათიგ შირთყა (ვარიანტებში - ბოთოყო შერთყო). თქმულებების მიხედვით, სწორედ ის უყვება ნართებს საიქიოს ამბებს. ბათიგ შირთყამ იცის, რა ხდება მიწის ქვეშ და მიწის მაღლა (მამისიმედიშვილი, 2020: 39). თუ მესულთანე ქალებს სულები სტუმრობდნენ და ამ სახით იგებდნენ მიცვალებულთა ამბებს, ბათიგ შირთყა თვითონ მიემგზავრება სულეთში და სტუმრობს მიცვალებულთა სულებს. მას შეუძლია საიქიოდან გამოტანილი ძელაკით ბრმას თვალები აუხილოს და საპყარს სიარულის უნარი მიანიჭოს.

ბათიგ შირთყამ, სულებთან ურთიერთობით მიღებული გამოცდილების მიხედვით, იცოდა, თუ რა მოხდებოდა მომავალში და მასთან რჩევის საკითხავად მისულ ნართებს მუდამ ბრძნულ დარიგებას აძლევდა, სწორ გზას უჩვენებდა. ის თავის ცოდნას

საზოგადოების საკეთილდღეოდ იყენებდა. ბათიგ შირთყამ, როგორც საიქიოში მრავალჯერ ნამყოფმა კაცმა, ღილღველებში მიცვალებულის სახელზე ქელების გადახდის წესი დაამკვიდრა (Ахриев, 1875: 31-32). სულეთიდან სამზეოზე დაბრუნებული ბათიგ შირთყა ნართებს საიქიოს ამბებს უყვებოდა.

თუშ-ფშავ-ხევსურეთში დამკვიდრებული ტრადიციისგან განსხვავებით, მთიან ინგუშეთში მესულეთეები სავარაუდოდ მამაკაცებიც უნდა ყოფილიყვნენ. ამას ადასტურებს არა მხოლოდ გადმოცემების ციკლი ბათიგ შირთყაზე, არამედ სოსქათ სოლსას ციკლის თქმულებებიც. ერთ-ერთი ღილღური თქმულების მიხედვით, მშვენიერ ალბიქაზე უიმედოდ შეყვარებული სესქათ სოლსა უბარებს თავისიანებს, რომ სამი დღე და ღამე უდარაჯონ და არ დამარხონ მისი ცხედარი, ასევე მაცნე გაგზავნონ ოხქაროელი კანთის ცოლთან - მშვენიერ ალბიქასთან და მისი სიკვდილი შეატყობინონ. როცა ალბიქამ სესქათ სოლსა ცოცხალი ნახა, ურჩია, ეთქვა საზოგადოების წინაშე, თითქოს საიქიოში იმოგზაურა, რადგან, მისი აზრით, სესქათ სოლსა ამ საქციელით ნართებში კიდევ უფრო ღირსეული, დაფასებული და პოპულარული კაცი გახდებოდა, ვიდრე აქამდე იყო. „- ახლა დავუძახებ ხალხს და ვეტყვი, რომ სესქათ სოლსა არ მომკვდარა და სუნთქავს, - უთხრა ალბიქამ სესქათ სოლსას, - შენ კი იმ დროს „გაცოცხლდი“ და ხალხს რაიმე მოუყევი საიქიოს შესახებ. დაე, თქვან, რომ შენ საიქიოში იყავი და მათ სულეთის ამბები უამბე. მე კი ყველგან ხმას გავავრცელებ, რომ სესქათ სოლსა სულეთში ჩავიდა და კვლავ დაბრუნდა მზიან ქვეყანაზე“ (Дахкильгов, 2012: 302-306). ხალხური ტექსტიდან ირკვევა, რომ საიქიო ამბების მცოდნე კაცს მთიანი ინგუშეთის ხეობებში განსაკუთრებული ავტორიტეტი უნდა ჰქონოდა, რადგან საზოგადოებას სწამდა სულის უკვდავებისა და საიქიო ცხოვრებისა.

იმდენად დიდ ინტერესს გამოხატავენ ინგუშური თქმულებები საიქიო ცხოვრების შესახებ, რომ ღილღურ საზოგადოებაში აუცილებლად უნდა ყოფილიყო ხევსურული მესულთანეობის მსგავსი მისტიკური ინსტიტუტი, რომლის წარმომადგენლებიც საზოგადოებას საიქიოსა და მიცვალებულთა შესახებ მოუთხრობდნენ. ასევე, ბოლო დრომდე იმდენად მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა ხევსურულ საყმოებს უშუალო მეზობლებთან - ღილღურ (ინგუშურ) თეიფებთან, რომ შეუძლებელია მესულთანეობა რაიმე ფორმით არ ასახულიყო ღილღურ ტრადიციებში.

დასკვნები. ამრიგად, ნასულეთარი ტექსტები და მთლიანად მესულეთეობის ინსტიტუტი მნიშვნელოვან ცოდნას გვაწვდის ადამიანის, როგორც არქაული, ტრადიციული საზოგადოების წევრის, ცხოვრების შესახებ.

კვლევამ აჩვენა, რომ ნასულეთარი, როგორც ფოლკლორული ნაწარმოები, იქმნებოდა საზოგადოების დაკვეთით, მისი სოციალური ინტერესებისა და რელიგიური გრძნობების დაკმაყოფილების მიზნით. ნასულეთარი ტექსტები ქართველ მთიელთა ფოლკლორულ შემოქმედებაში ერთ-ერთ ყველაზე მისტიკურ ჟანრს წარმოადგენს, რომელიც მთლიანად საიქიოს მოტივებზეა აგებული.

მესულეთე ქალთა შემოქმედებითი პროცესი შთაგონებული იყო ტრადიციული რწმენა-წარმოდგენებით, მიცვალებულის პიროვნული ღირსებებითა და კონკრეტული სიტუაციით, სადაც ტექსტის შემქმნელ-შემსრულებელს პოეტური განწყობა, რელიგიური ექსტაზი და ერთგვარი ეგზალტაცია ეუფლებოდა. ამ ჟანრის ნაწარმოებები დიონისური შემოქმედების ნაყოფად უნდა მივიჩნიოთ. სწორედ ამ საშუალებით - ექსტაზითა და გარდასახვით - ახერხებდნენ მესულეთე ქალები ნასულეთარი ტექსტების წარმოქმნას და საიქიო ამბების თხრობას.

ნასულეთარ ტექსტებს საზოგადოებაში ჰქონდა მაღალი საკრალური სტატუსი. მის შემსრულებლებს კი იმდენად დიდი ავტორიტეტი ჰქონდათ სოციუმში მოპოვებული, რომ ხშირად ისინი გადამწყვეტ როლს ასრულებდნენ თემის წევრებს შორის კონფლიქტის მოსაგვარებლად, ერთმანეთთან დაპირისპირებულ მხარეთა შესარიგებლად.

მართალია, ჩვენამდე ნასულეთარი ტექსტების მხოლოდ მცირე რაოდენობამ მოაღწია, მაგრამ ის ფრაგმენტებიც კი გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნიან ამ ჟანრის ნაწარმოებთა სტრუქტურაზე, საზოგადოებაში მის ფუნქციასა და საზრისზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ბალიაური, მ., მაკალათია, ნ. (1940). მიცვალებულის კულტი არხოტის ხეობაში. *მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის*. III.
- ბარდაველიძე, ვ. (1949). მრავალსულიანობის კონცეფცია. *მიმომხილველი*. I.
- გიორგაძე, დ. (1975). აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა წარმართული რელიგიური რწმენის ერთი საკითხის შესახებ (მესულთანეობა). *მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის*. XVIII. გვ. 175-184.
- დემიდოვი, გ. (1933). *ხევსურეთი*. ტფილისი: სახელმწიფო გამომცემლობა.
- კიკნაძე, ზ. (2008). *ქართული ფოლკლორი*. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- მამისიმედიშვილი, ხ. (2020). *ჩეჩნური და ინგუშური თქმულებები ნართებზე*. თბილისი: გამომცემლობა „სამშობლო“.
- ოჩიაური, ალ. (2019). *მოსისხლეობა და ჭრა-ჭრილობა ხევსურეთში*. თბილისი: საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა.
- ოჩიაური, ალ. (1988). *ქართული ხალხური დღეობების კალენდარი, ხევსურეთი (არხოტის თემი)*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
- ოჩიაური, ალ. (1980). *სტუმარმასპინძლობა ხევსურეთში*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
- ოჩიაური, თ. (1960). მთიბლურთა და ხმით ნატირალთა ურთიერთობის საკითხისათვის. *მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის*. XV.
- ოჩიაური, თ. (1954). *ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან*. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
- პლატონი, (1997). *ადრეული დიალოგები*. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, წინათქმები და კომენტარები დაურთო ბაჩანა ბრეგვაძემ. თბილისი: გამომცემლობა „ნეკერი“.
- სადიდებლები, (1998). *გვარ-ხატთა სადიდებლები*. ტექსტები შეკრიბეს, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთეს ზ. კიკნაძემ, ხ. მამისიმედიშვილმა და ტ. მახაურმა. თბილისი: გამომცემლობა: „ნეკერი“.
- ჩიტაია, გ. (1940). წინასიტყვაობა. *მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის*. III.
- ხიზანიშვილი (ურბნელი), ნ. (1940). *ეთნოგრაფიული ნაწერები*. თბილისი: სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა.
- Ахриев, Ч. (1875). Ингуши. *Сборник сведений о кавказских горцах*. вып. 8. Тифлисъ: Изданные кавказского горского управления.
- Гурко-Кряжин, В. А. (1928). *Хевсурь*. Москва: Издательство всесоюзной научной ассоциации востоковедения.
- Дахкильгов, И. А. (2012). *Ингушский нартский эпос, Тексты и исследование*. Нальчик: ООО «Тетраграф».
- Эристов, Р. (1855). *О тушино-пшаво-хевсурском округе, Записки кавказского отдела императорского русского географического общества*. книжка III. Тифлисъ.

REFERENCES:

- baliauri, m., mak'alatia, n. (1940). mitsvalebulis k'ult'i arkhot'is kheobashi [The cult of the deceased in the Arkhoti Gorge]. *masalebi sakartvelos etnografiisatvis [Sources for the Georgian Ethnography]*. III.

- bardavelidze, v. (1949). *mravalsulianobis k'ontsepsia* [The concept of Multiple souls]. *mimomkhilveli* [“Mimomkhilveli”]. I.
- giorgadze, d. (1975). *aghmosavlet sakartvelos mtielta ts'armartuli religiuri rts'menis erti sak'itkhis shesakheb (mesultaneoba)* [About one issue of the religious belief of the Mountainous pagan settlers of the Eastern Georgia]. *masalebi sakartvelos etnograpiisatvis* [Sources for the Georgian Ethnography]. XVIII. p. 175-184.
- demidovi, g. (1933). *khevsureti* [Khevsureti]. Tiflis: State Publishing House.
- k'ik'nadze, z. (2008). *kartuli polk'lori* [Georgian Folklore]. Tbilisi: Tbilisi State University Publishing House.
- mamisimedishvili, kh. (2020). *chechnuri da ingushuri tkmulebebi nartebze* [Chechnyan and Ingush legends about Nart Sagas]. Tbilisi: Publishing House „Samshoblo“.
- ochiauri, al. (2019). *mosiskhleoba da ch'ra-ch'riloba khevsuretshi* [The tradition of Avenging blood in Khevsureti]. Tbilisi: National Parliamentary Library of Georgia.
- ochiauri, al. (1988). *kartuli khalkhuri dgheobebis k'alendari, khevsureti (arkhot'is temi)* [The calendar of Georgian folk fests (Arkhoti community)]. Tbilisi: Publishing House „Metsniereba“.
- ochiauri, al. (1980). *st'umarmasp'indzloba khevsuretshi* [Tradition of Hospitality in Khevsureti]. Tbilisi: Publishing House „Metsniereba“.
- ochiauri, t. (1960). *mtiblurta da khmit nat'iralta urtiertobis sak'itkhisatvis* [For the issue of relation of “Mtibluri” and “Khmis Natiralta”]. *masalebi sakartvelos etnograpiisatvis* [Sources for the Georgian Ethnography]. XV.
- ochiauri, t. (1954). *kartvelta udzvelesi sarts'munoebis ist'oriidan* [From the history of the ancient Georgian religious faith]. Tbilisi: Publishing House of Georgian SSR Academy of Sciences.
- p'lat'oni, (1997). *adreuli dialogebi* [Early dialogues]. Translated from ancient Greek, preface and comment added by Bachana Bregavdze. Tbilisi: Publishing House „Nekeri“.
- sadideblebi, (1998). *jvar-khat'ta sadideblebi* [The prayers for cross-icons]. The texts were compiled, introduction, lexicon, and indexes were added by Z. Kinadze, K. Mamisimedishvili and T. Makhauri. Tbilisi: Publishing House „Nekeri“.
- chit'aia, g. (1940). *ts'inasit'qvaoba* [Preface]. *masalebi sakartvelos etnograpiisatvis* [Sources for the Georgian Ethnography]. III.
- khizanishvili (urbneli), n. (1940). *etnograpiuli nats'erebi* [Ethnographic texts]. Tbilisi: The publishing house of the Georgian branch of the USSR Academy of Sciences.
- Ahriev, Ch. (1875). *Ingushi* [Inhushs]. *Sbornik svedenij o kavavzskih gorcah* [Сборник сведений о кававзских горцах Collection of sources about the Caucasian Highlanders]. 8. Tiflis: The publishing house of the unit of Caucasian Mountainous area.
- Gurko-Krjazhin, V. A. (1928). *Hevsury* [Khevsurs]. Moscow: The publishing house of the Association of Eastern Studies of union-wide scientific centre.
- Dahkil'gov, I. A. (2012). *Ingushskij nartskij jepos, Teksty i issledovanie* [The ingush Nart-Sagas: texts and researches]. Nalchik: «Tetragraph».
- Jeristov, R. (1855). *O tushino-pshavo-hevsurskom okruge, Zapiski kavkazskogo otdela imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshhestva* [About the Tushetian-Pshavian-Khevsuretian district, the texts of the of the Caucasian Unit of Imperial Geographical Society]. B. III. Tiflis.